

*Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
Творче об'єднання “Нова парадигма”*

НОВА

ПАРАДИГМА

Журнал наукових праць

- *Філософія*
- *Політологія*
- *Соціологія*

ВИПУСК 70

Київ – 2007

УДК 06
ББК 95
Н 72

**Фахово видання з філософських наук, політології та соціології
затверджено Постановою Президії ВАК України
(перелік № 15, протокол № 3-05/11 від 15 грудня 2004 р.)**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 8429 від 11 лютого 2004 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

<i>Б. І. Андрусишин</i>	доктор історичних наук, професор
<i>В. П. Андрущенко</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>О. В. Бабкіна</i>	доктор політичних наук, професор;
<i>В. П. Бех</i>	доктор філософських наук, професор (головний редактор);
<i>Г. І. Волинка</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>В. І. Воловик</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>В. Г. Воронкова</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>М. Ф. Головатий</i>	доктор політичних наук, професор;
<i>В. П. Горбатенко</i>	доктор політичних наук, професор;
<i>Р. О. Додонов</i>	доктор філософських наук, доцент;
<i>С. Л. Катаєв</i>	доктор соціологічних наук, професор;
<i>О. В. Литвиненко</i>	доктор політичних наук, професор;
<i>М. П. Лукашевич</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>І. А. Мартинюк</i>	доктор соціологічних наук;
<i>М. І. Михальченко</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>Г. О. Нестеренко</i>	кандидат філософських наук (відповідальний секретар)
<i>В. М. Ніколасвський</i>	кандидат філософських наук, професор;
<i>І. Г. Оніщенко</i>	доктор політичних наук, професор;
<i>А. О. Ручка</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>О. Л. Скідін</i>	доктор соціологічних наук, професор;
<i>Ю. П. Сурмін</i>	доктор соціологічних наук, професор;
<i>С. О. Телешун</i>	доктор політичних наук, професор;
<i>В. П. Тронь</i>	доктор державного управління;
<i>Л. Є. Шкляр</i>	доктор політичних наук;
<i>Ю. І. Яковенко</i>	доктор соціологічних наук, професор.

Н 72 **Нова парадигма** : [журнал наукових праць] / Нац. пед. ун-т імені
М. П. Драгоманова ; Творче об'єднання "Нова парадигма" / Гол. ред. В. П. Бех.
– Вип. 70. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 232 с.

Концепція журналу базується на багатоплановому науковому та філософському висвітленні актуальних проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики охоплюють галузі соціальної педагогіки, психології, соціології, політології, філософії та культурології. Видання розраховано на вчених гуманітарного напрямку, аспірантів та докторантів, студентів та здобувачів.

*Друкується за рішенням Вченої ради НПУ ім. М. П. Драгоманова
(протокол № 4 від 11 жовтня 2007 р.)*

© Редакційна колегія, 2007
© Автори статей, 2007
© Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, 2007

майбутньому, які цінності і норми будуть визначати його подальший розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андрієнко О.* Релігія та її роль у проектуванні транзитивної соціальної реальності // Наука. Релігія. Суспільство. – 2004. – № 4. – С. 168-173.
2. *Гараджа В.* Социология религии: Учеб. пос. для студ. вузов. – 3-е изд., переработанное и дополненное. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 345 с.
3. *Грабовець О., Яковенко Ю.* Релігія як соціальна технологія консолідації соціуму // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 3. – С. 111-122.
4. *Грачев Г., Мельник И.* Манипуляция личностью. – СПб.: Эксмо, 2003. – 384 с.
5. *Квасова И.* Социология культуры. – М.: Изд-во РУДН. – 2005. – 184 с.
6. *Леш С.* Соціологія постмодернізму. – Львів: Кальварія, 2003. – 344 с.
7. Нетрадиційні релігії та містичні культури України. – К.: Фосава, 2003. – 336 с.
8. *Орлова Э.* Социокультурная реальность: к определению понятия // Личность. Культура. Общество. – 2007. – Вып. 1 (34). – С. 70-86.
9. *Рязанова Л.* Релігійний ренесанс: спроба соціологічної діагностики // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 4. – С. 114-125.
10. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія.* – К.: Либідь, 1996. – 381 с.
11. *Тоффлер О.* *Футурошок.* – СПб.: Лань, 1997. – 464 с.

Тополь О. В.

ДИФЕРЕНЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ

Останні десятиріччя характеризуються стрімким збільшенням частки літніх людей в загальній популяції всього світу. За прогнозом комітету ООН по народонаселенню “The 1996 Revision” середній вік землян збільшиться з 25 років у 1995 р. до 42 років у 2050 р., частка людей старших 65 років у 1995 р. – 6,5%, збільшиться до 18% у 2050 р. В менш розвинених регіонах чисельність літніх людей втричі перевищить чисельність молоді, в більш розвинених показник дорівнюватиме восьми. Так, наприклад в Італії, прогнозується в 2050 р. 2% дітей до п’яти років, а стариків – більше 40%. Якщо зараз основним показником рівня розвитку держави є дитяча смертність, то в 2050 р. ним стане “статус здоров’я” стариків [1, 3-23].

Україна належить до найбільше демографічно проблемних країн

світу. У нас кожен четвертий житель – пенсіонер за віком, а кожен п'ятий переступив 50-літній рубіж. По частці людей 65 років і більше в структурі населення, Україна займає 11 місце серед країн світу (для порівняння: Білорусь – 23-тє місце, Росія – 27-ме) [2]. Середня тривалість життя в Україні 67,5 роки (у чоловіків – 62 роки, у жінок – 74 роки) цей показник займає 108 місце у світі, на рівні таких країн як Таджикистан, Йорданія, Алжир, Перу, Гондурас [3].

За даними Державного комітету статистики на початок 2007 р. в Україні проживало 46 мільйонів 465 тисяч, кожного року населення нашої країни зменшується більше ніж на 300 тис. осіб. Від усього населення України, частка дітей становить 14%; частка населення у віці 15-44 роки становить 44%; частка населення у віці 45-64 роки становить 25%; частка населення у віці 65 і вище становить 16%. Щорічно збільшується показник кількості населення у віці 65 і старше років [4, 2-6]. Індекс старіння нації (співвідношення осіб у віці старше 60 років до чисельності дітей у віці до 15 років) при світовому показникові 0,4, в Україні – 1,4 – один з найвищих у світі.

Закономірним є той факт, що з віком у людей зменшуються функціональні можливості організму. Старіння людей похилого віку прискорюється при недостатній медичній допомозі, відсутності соціальної допомоги та психологічної підтримки. Проблеми соціальної роботи з літніми людьми в наш час перебувають у центрі уваги багатьох соціальних інститутів, соціальних і дослідницьких програм, спрямованих на забезпечення прийняттого рівня життя людей похилого і старечого віку. Зі збільшенням тривалості життя зростає й період безпомічного існування старих людей з різними хронічними й психічними захворюваннями.

Соціальна робота з літніми людьми, у тій формі, у якій вона проводиться в економічно розвинених країнах, в Україні стала розвиватися лише з 90-х років ХХ століття, коли наше суспільство впритул зіштовхнулося із проблемами становлення нових соціально-економічних відносин. І хоча, в Україні накопичений певний досвід соціальної роботи з деякими групами літніх людей (незаможними й соціально неблагополучними), не можна говорити про системність такої роботи.

Зважаючи на незадовільну ступінь висвітлення цих питань, в даній статті піднімаються проблеми соціально демографічної ситуації в Україні у контексті активізації соціальної роботи з літніми людьми. *Метою та завданнями статті є висвітлення фізичних та особистісних характеристик, особливостей когнітивної та емоційної сфери людей літнього віку.*

Періодизація літнього віку

Як відомо, на практиці людьми похилого віку вважають людей, що вийшли на пенсію. Однак, це мірило не може бути універсальним, тому що пенсійний вік у різних країнах різний. Разом з тим, жінки, як правило, ідуть на пенсію раніше чоловіків. Так, у нашій країні, вони мають право на пенсію по старості з 55 років, тоді як чоловіки – з 60 років. До того ж Законом України “Про пенсійне забезпечення” передбачені розходження в пенсійному віці й для різних соціально-професійних груп [5, 10].

Існує багато вікових періодизацій, розроблених спеціалістами різних областей знань. Розглянемо деякі з них.

Найпростішою віковою класифікацією є розподіл населення на три вікові групи: від 0 до 15 років(діти); від 15 років до 59 років(дорослі); від 60 років і більше(старі). Англійський демограф Дж. Сандберг, за такою шкалою запропонував розрахунки демографічної старості: якщо в першій групі населення буде менше 30%, а в останній – більше 15%, то таке населення може вважатися “старим” [6, 3-24].

Англійський демограф Д. Б. Бромлей виділяє п’ять циклів розвитку людини, кожний з яких ділиться на стадії. З них:

– четвертий цикл – дорослість: 21-65 років (перша стадія – рання дорослість 21-25 років; друга стадія – середня дорослість 25-40 років; третя стадія – пізня дорослість 40-55 років; четверта стадія – передпенсійний вік 55-65 років);

– п’ятий цикл – старіння: від 65-70 років і більше (перша стадія – “віддалення від справ”, “відставка” 65-70 років; друга стадія – старість 70 років і більше; третя стадія – старезність, хвороблива старість і смерть).

Така класифікація підкреслює, що похилий вік обов’язково супроводжується звуженням можливостей, втратою сил та погіршенням здоров’я [7, 32-33].

Відповідно до класифікації Всесвітньої організації охорони здоров’я до людей похилого віку належать особи у віці від 60 до 74 років, до старих – від 75 до 89 років, а до довгожителів – 90 років і більше. В соціології та демографії ці періоди позначаються термінами “населення третього віку” (люди 60-79 років), та “населення четвертого віку” (люди 80 років і старше). В соціальній роботі, тих, хто перейшов позначку 60 років називають літніми людьми [8, 179].

Найбільш детальну періодизацію старості, як періоду розвитку на певному етапі людського життя, дають дослідники Грейс Крайг и Дон Бокум [9, 724-729]. Віковий період життя людини після 60 років

називають вони **пізньою зрілістю**, поділяючи його на десятирічні етапи.

Людей від 60 до 69 років називають **“молодими літніми”**, багато з них повні сил та енергії, сексуально активні, добре освічені. Існують певні відмінності у діяльності людей цієї вікової групи, пов’язані з терміном виходу на пенсію. Більшість людей в Україні припиняють працювати у 55-60 років, на Заході у 65 років. В той же час люди, що займаються інтелектуальною працею часто продовжують трудову діяльність, а також ті, хто змушений працювати, не маючи достатніх фінансових засобів для існування. При виході на пенсію “молоді літні люди” шукають для себе нові види діяльності. Вони можуть займатися політичною, громадською та волонтерською діяльністю; спортом та самооздоровленням, вихованням онуків, тощо.

Людей від 70 до 79 років називають **“літніми середнього віку”**, багато з них страждають від хвороб та втрати близьких і друзів. Зменшується їх коло спілкування та участь у діяльності. В цьому віці люди часто бувають роздратованими, менш активними. Помітно погіршується стан здоров’я. Але багато з них продовжують жити навіть після перенесених таких хвороб як інсультів, інфарктів та онкологічних захворювань. Процес переходу до наступного етапу відбувається з того періоду, коли людина починає жити своїми спогадами.

Людей від 80 до 90 років називають **“старими літніми”**, більшість з них важко адаптуються до взаємодії з оточуючими, потребують допомоги для підтримки соціальних і культурних зв’язків. На цей період припадає найбільша кількість смертей та захворювань.

Людей від 90 років і старше називають **“дуже старими літніми”**, більшість з них здорові, рухливі, активні і зберігають ясний розум до самої смерті (у довгожителів майже не зустрічається хвороби Альцгеймера). Цікавим є те, що серед 100-річних жінок, значну частку складають ті, хто народив дітей після 40 років, це може свідчити про те, що пізнє материнство затримує процес старіння жіночого організму, або народжують дітей в пізньому віці жінки, які не мають проблем зі здоров’ям.

У 1998 році за даними відділу народонаселення ООН (United nation’s population Division), у світі нараховувалось 135 000 людей у віці 100 і більше років. Кількість людей у віці 100 і більше років у світі постійно зростає і соціологи передбачають, що до 2050 року їх кількість складатиме 2,2 мільйони. Це явище пояснюється зниженням рівня смертності, досягненнями медицини, покращенням умов проживання.

Багато вчених намагаються визначити “біологічну межу” тривалості життя, називаючи 100-115 років. Підтверджений рекорд довголіття – 120 років.

Дослідники Л. А. Гаврилов та Н. С. Гаврилова розглядаючи варіабельність тривалості життя доводять, що “Величини, яка би характеризувала тривалість життя людини, єдиної для всіх часів, рас і цивілізацій не існує” [10]. Видової межі тривалості людського життя не існує, як і не існує запрограмованості життя. Людський організм – це система з високою, але не нескінченною надійністю. Тому завжди існує ймовірність того, що перешкоди в роботі окремих елементів організму можуть “викликати цілий каскад залежних відмов інших систем в організмі”. Організм може перейти в стан неспецифічної уразливості, що одержав назву “нежиттєздатний”. В такому стані організм швидко гине від будь-якої, першої причини [10, 97].

Не можна вважати літніх людей єдиною віковою групою. Бо до них належать і активні 60-річні люди і слабкі і хворобливі 90-річні, які характеризуються своїм набором можливостей. Вони належать до різних поколінь і мають різний соціально-історичний досвід. До того ж не можна не враховувати гендерних відмінностей літніх людей (процес старіння організму відбувається у жінок і чоловіків неоднаково). Літні люди відрізняються рівнем освіченості, когнітивними здібностями, особистісними характеристиками.

Перелічені фактори впливають на самооцінку прожитого життя літніми людьми, а також самосприйняття особистості багато в чому залежить і від соціальних очікувань, від ставлення до літньої людини у суспільстві. Стереотипне уявлення про старість нав’язує літнім людям безрадісну картину існування, проте більшість із них сприймають себе позитивно.

У слов’янських народів традиційно виховувалась повага до літніх людей як до мудрих старців, носіїв культури, знань й вірувань та в усі історичні періоди їм надавалась соціальна допомога [11].

Із західної психології до нас прийшло поняття *ейджизм* (англ. ageism) – негативний стереотип у ставленні до людей похилого віку [12]. Термін ейджизм був введений у 1968 р. американським геронтологом Робертом Батлером в значенні дискримінації людей за віком, подібно расизму и сексизму. Ейджизм розглядає старість як протилежність молодості, вважаючи, що з віком людина втрачає енергію, фізичну мобільність, сексуальність, пам’ять, інтелект, тощо.

Ставлення до людей в сучасному суспільстві часто суперечливе. Літніх людей одночасно вважають досвідченими але нерішучими у прийнятті рішення, некомунікабельними і балакучими, дбайливими у ставленні до інших і набридливими. Тією чи іншою мірою літні люди страждають від зміни соціального статусу, погіршення здоров’я, але стереотипи, що літні люди обов’язково непродуктивні і нещасні –

абсолютно хибні. Ці негативні стереотипи не відповідають сьогоденню, серед літніх людей достатньо енергійних, незалежних, здорових і освічених чоловіків і жінок, які продовжують працювати на керівних посадах або вийшовши на пенсію беруть активну участь у житті суспільства.

Фізичні характеристики старіння

Процес старіння організму неминучий природній біологічний процес, але темпи фізичних змін у всіх людей неоднакові, вони залежать від генетичних та зовнішніх умов (образу та умов життя, фізичної форми, перенесених хвороб, подій яких довелось пережити) а також від “виживаності” організму (за Л. Гавриловим).

Помітно змінюються осанка та зовнішність (сивіє волосся, шкіра втрачає вологу та еластичність, збільшуються зморшки).

З віком змінюється сон людини. Порушення сну не є нормою, вони можуть бути викликані певними хворобами, ліками або пережитим стресом.

Нормальними віковими особливостями вважають тривалість сну 6-6,5 годин, важке засинання, нічні прокидання, збільшення стадій поверхневого і зменшення глибокого сну.

В похилому віці знижується ефективність роботи сенсорних систем, погіршується слух, зір, збільшується час на сприйняття подій за допомогою органів відчуття та на обробку інформації. Смакові відчуття в літньому віці практично не змінюються.

Зменшується м'язова маса, знижуючи силу і витривалість, змінюється структура і склад кісток, які стають слабими, пористими та ламкими. Відбуваються зміни у вестибулярній системі, погіршується координація та швидкість реакції. Втрачають свою еластичність кровоносні судини, погіршення роботи легень може зменшити постачання м'язів та мозку киснем. Дослідження свідчать про те, що наслідки всіх перерахованих фізіологічних змін можна зменшити за допомогою фізичних вправ, правильного образу життя, та сучасних медичних препаратів.

Резервні можливості серця, легень та інших органів з віком також зменшуються, що дає про себе знати під час фізичних навантажень. Скорочення резервної ємкості має особливе значення, коли організму доводиться пристосовуватись до високих або низьких температур. Літні люди повільніше, ніж молоді, пристосовуються до холодних умов, легше переохолоджуються, важче переносять спеку.

В період пізньої зрілості зменшується імунітет організму, що робить його уразливим до інфекційних хвороб та ускладнень. Збільшення

захворюваності в літньому віці відображує зниження здатності організму витримувати різного роду стрес, у тому числі викликаний хворобою, соціально-економічними факторами. Серйозні проблеми зі здоров'ям у літньому віці можуть виникнути через неправильне застосування й зловживання лікарськими препаратами.

У людей похилого віку зменшується потреба в калоріях, здатність засвоювати різноманітні види жирів, відзначається дефіцит заліза, кальцію, вітамінів А і С. Отже, вікові зміни організму вимагають змін у раціоні харчування.

Особливості когнітивної сфери в похилому віці

Процеси старіння майже не стосуються більшої частини інтелектуальних навиків. Сповільнення протікання когнітивних процесів у цілому (збільшення часу на сприймання і обробку інформації) викликані загальним зниженням швидкості як розумової, так і фізичної діяльності.

В похилому віці люди здатні сприймати й утримувати меншу кількість сенсорної інформації, ніж в молодості, але змістовну інформацію, корисну і важливу на їх погляд, запам'ятовують добре. Погіршується короткочасна пам'ять, але третична пам'ять, що відповідає за спогади, в старості практично не змінюється. "Кристалізований інтелект", що включає загальну поінформованість й обсяг знань, накопичених протягом тривалого часу, набутий досвід розв'язання завдань, словарний запас з роками залишається постійним або підвищується.

Погіршення когнітивної діяльності в похилому віці можуть бути викликані хворобами мозку (наприклад хворобою Альцгеймера або інсультами та інфарктами, що викликають деменцію), поганою фізичною формою, неправильним харчуванням, зловживанням алкоголю, побічними діями від лікарських засобів, самостійною відмовою від розумової діяльності.

Негативно впливати на когнітивну сферу можуть не лише порушення у фізичному плані а й у психологічному (зниження самооцінки, депресії, погані очікування).

Характеристикою літнього віку є мудрість, збільшення кількості знань про практичні сторони життя. В основі мудрості, як когнітивної якості лежить кристалізований інтелект.

По П. Балтесу [13], мудрість має п'ять основних рис. По-перше, вона спрямована на рішення важливих для конкретної людини питань, найчастіше пов'язаних із сенсом життя. По-друге, мудрість – це зосередження знань, суджень і порад найвищого рівня. По-третє, знання,

пов'язані з мудрістю, надзвичайно широкі, глибокі, можуть бути застосовані до специфічних ситуацій. По-четверте, мудрість сполучає в собі розум і чесноту й використовується як в ім'я особистого благополуччя, так і на благо всього людства. По-п'яте, незважаючи на те що мудрим стати важко, більшість людей бачить цю якість у людині відразу.

Особистісні характеристики старіння

Кожна людина, незалежно від віку унікальна, має свої власні переконання, цінності, досвід, уявлення про самого себе і про старість. Успішність старіння визначається тим як людина справляється зі змінами (соціальних ролей, здібностей і т. п.), що викликані старінням. Для літньої людини важливим є пристосування до нових умов при збереженні сталої ідентичності, узгодженої з тим, ким вона була раніше.

Зміна соціального статусу людини в похилому віці може мати як позитивні, так і негативні наслідки, що залежатиме від того якого значення їм надає сама людина. Наприклад, вихід на пенсію може сприйматися людиною як втрата власної корисності або набуття свободи від важкої роботи та нових можливостей для занять улюбленими справами. Відвство може стати великим горем втрати найближчої людини або принести звільнення від обов'язків догляду за хронічно важкохворим.

Згідно теорії Е. Еріксона, на стадії розвитку пізньої зрілості виникає психологічний конфлікт цілісності проти безвихідності. На його думку, люди похилого віку розмірковують про те, чи виправдало їхнє життя очікування молодості. Якщо людина відчуває задоволення, тому що її життя було наповнене змістом, активними подіями, то у неї формується відчуття особистісної цілісності. Якщо життя здається марною тратою сил та невикористаних можливостей, у неї виникає почуття відчаю. Розв'язання цього конфлікту, збереження цілісності, пов'язано з мудрістю, яка дозволяє людині зберегти гідність і цілісне "Я" при фізичному розпаді і навіть перед неминучою смертю.

Пристосування до старіння супроводжується й психологічною потребою згадувати минуле, переосмислювати деякі події, міркувати про те, яку спадщину людина залишає після себе, який її внесок в історію, що будуть пам'ятати про неї. Багато хто розглядають своїх дітей й онуків як спадкоємців, в яких продовжаться їхня особистість і життєві цінності.

З віком особистість людини особливо не змінюється, такі особистісні характеристики, як нейротизм, екстраверсія, інтроверсія й відкритість досвіду залишаються сталими. Коли люди досягають

старості, їхня реакція на старіння й нові ситуації виявляється суцільно індивідуально й обумовлюється ідентичністю й рисами особистості, виробленими ними в попередній період життя. Таким чином, розвиток особистості в літньому віці складається з особистісної інтерпретації подій і реакції на них, тісно пов'язаних з поведінкою людини в минулому.

Характеристика емоційної сфери у літньому віці.

Літній вік – один з етапів продовження емоційного росту. Усвідомлюючи крихкість людського життя літня людина починає більше цінувати тривалі відносини зі членами своєї родини й друзями і прагне зробити ці відносини більш емоційно тисними. Усвідомлення швидкоплинності часу загострює відчуття суму, щастя і радості. Людина вчиться радіти кожному новому дню. Позитивні емоції сильніші за негативні в цьому віці. Літні люди краще, ніж молоді контролюють свої емоції. Рідко спостерігаються миттєві перепади настрою. Все це дає людям похилого віку більш сильне відчуття власного благополуччя.

Задоволення від життя й пристосування до літнього віку залежить від таких факторів: здоров'я людини, матеріального і соціального стану, подружнього статусу, адекватності умов проживання, кількості соціальних взаємодій і навіть можливості вільно переїжджати з місця на місце. Задоволення, що людина одержувала від життя раніше, впливає на почуття задоволеності своїм станом у літньому віці.

Соціальне порівняння, що полягає в оцінці себе й власної ситуації стосовно інших людей, відіграє вирішальну роль у сприйнятті людьми похилого віку перспектив на майбутнє.

Висновки

Важливість повсякденної уваги до рішення соціальних проблем літніх людей зростає у зв'язку зі збільшенням питомої ваги цієї категорії громадян в структурі населення України, що спостерігається в останнє десятиліття не тільки в нашій країні, але й в усім світі.

Для соціальних працівників важлива в першу чергу, вичерпна інформація про контингент літніх людей, яких вони обслуговують. У геріатрії й геронтології стало аксіомою, що фізичні й психологічні характеристики людей істотно розрізняються по 5-літніх періодах: 60-64 роки, 65-69 роки, 70-74 роки й т. д., тому для одержання соціальної інформації й створення банку даних про літніх людей важливо знати не тільки демографічні особливості того або іншого району, але й картину демографічних змін у цій групі населення.

Зміна соціального статусу людини в старості, яка викликана, насамперед, припиненням або обмеженням трудової діяльності, трансформацією ціннісних орієнтирів, самого способу життя й спілкування, а також виникненням різних утруднень як у соціально – побутовій сфері, так й у психологічній адаптації до нових умов, диктує необхідність вироблення й реалізації специфічних підходів, форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку. В організації соціальної роботи з літніми людьми необхідно враховувати всю специфіку соціального статусу не тільки даної групи в цілому, але й кожної людини окремо, її потреби, біологічні й соціальні можливості, певні регіональні й інші особливості життєдіяльності.

Літні – це дуже різні люди. Серед них є здорові й хворі; проживають в родині і самотні; задоволені виходом на пенсію й життям і нещасні, зневірені в житті; малоактивні домосіди й життєрадісні, оптимістично настроєні люди, що займаються спортом, ведуть активний спосіб життя й т. д. Тому для соціального працівника надзвичайно важливе значення має також цілий ряд факторів соціального й психологічного характеру, пов'язаних з образом і рівнем життя людей похилого віку, положенням у родині, можливістю й бажанням трудитися, станом здоров'я, соціально-побутовими умовами й ін.

З переходом у категорію людей похилого віку, пенсіонерів, найчастіше докорінно змінюються не тільки взаємини людини й суспільства, але й такі ціннісні орієнтири, як сенс життя, щастя, добро й зло й ін. Змінюється й сам спосіб життя, розпорядок дня, коло спілкування. Зміна соціального статусу людини в старості, як показує практика, насамперед, негативно позначається на його моральному й матеріальному становищі, негативно впливає на психічний стан, знижує його опірність до захворювань й адаптацію до змін навколишнього середовища.

З віком змінюється ціннісна ієрархія самооцінок. Люди похилого віку приділяють менше увагу своїй зовнішності, проте більше – внутрішньому й фізичному стану. Змінюється часова перспектива людей похилого віку.

У свідомості літньої людини найближче майбутнє починає переважати над віддаленим, коротше стають життєві особисті перспективи. Ближче до старості час здається більше швидко спливаючим, але менш заповненим різними подіями. При цьому, люди, що активно беруть участь у житті, приділяють більше уваги майбутньому, а пасивні – минулому. Перші, тому, більше оптимістичні й більше вірять у майбутнє.

Старість приносить із собою зміну звичних життєвих стандартів,

хвороби і важкі душевні переживання. Люди похилого віку опиняються на узбіччі життя. Мова йде не тільки й не стільки про матеріальні труднощі (хоча й вони відіграють істотну роль), скільки про труднощі психологічного характеру. Вихід на пенсію, втрата близьких і друзів, хвороби, звуження кола спілкування й сфер діяльності – все це може привести до збідніння життя, відходу з нього позитивних емоцій, виникнення почуття самотності й непотрібності.

Отже, тенденція росту чисельності людей похилого віку вимагає корінної зміни соціальної політики у відношенні цієї, найбільше соціально незахищеної категорії суспільства, особливо зараз, в умовах ринкової економіки. Гострої необхідності набуває організація допомоги людям літнього віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Eberstadt N.* World Population Implosion? // Publ. Interest. – N.Y., 1997. – № 129.
2. *Чайковская В. В.* Проблема ускоренного старения в цифрах и фактах // <http://www.likar.info>.
3. Україна на шляху до десятої річниці Міжнародної конференції з проблем народонаселення і розвитку: Звіт України. МОЗ України. ДКС України. ФН ООН в Україні. – К., 2003 // <http://www.unfpa.org.ua/>
4. Демографічна ситуація в Україні у січні-травні 2007 року: Експрес-інформація від 16.07.2007р. – № 174, Держкомстат України.
5. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 05.11.1991 р. № 1788-XII // Відомості Верховної ради. – 1992. – № 3.
6. *Яцмирская Р. С., Хохлова Л. Н.* Социально-демографическая ситуация в современной России // Проблемы старости: духовные, медицинские и социальные аспекты: Сб. трудов / Под ред. А. В. Флинта. – М.: Свято-Дмитриевское училище сестер милосердия, 2003.
7. *Краснова О. В., Лидерс А. Г.* Социальная психология старения: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 2002.
8. Соціальна робота в Україні: Навчальний посібник / *І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Марченко* та ін. – К.: ДЦССМ, 2004.
9. *Крайг Г., Бокум Д.* Психология развития. – СПб.: Питер, 2005.
10. *Гаврилов Л. А., Гаврилова Н. С.* Биология продолжительности жизни / Отв. ред. В. П. Скулачев. – М.: Наука, 1991
11. *Попович Г. М.* Соціальна робота в Україні і за рубежем: Навчально-методичний посібник. – Ужгород: Гражда, 2000.
12. Большой психологический словарь / Сост. *Б. Мецгеряков, В. Зинченко*. – М.: Олма-пресс, 2004.
13. *Baltes P.V.* The aging mind: Potential and limits // The Gerontologist. – 1993. – № 33.